
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Sánchez Oliva, Laura; Real Mercadal, Neus, dir. Aquest conte no ha acabat : models literaris contra els estereotips femenins de gènere. 2015. 5 pag. (847 Grau en Educació infantil)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/137938>

under the terms of the license

AQUEST CONTE NO HA ACABAT

*Models literaris contra els estereotips
femenins de gènere.*

Laura Sánchez Oliva

Universitat Autònoma de
Barcelona

Davant d'una panoràmica literària que no contempla els avenços socials del paper de la dona, vull contribuir, a través d'aquest treball, en aquesta lluita fent un recull d'àlbums il·lustrats on les protagonistes són princeses que trenquen amb els estereotips sexuals.

In front of literary panoramic that does not contemplate the social progress of the women's role, I want to contribute in the fight, through this work, making a compilation of illustrated albums in which the protagonists are princesses that break with the gender stereotypes.

Paraules clau: *princeses, estereotips, àlbum il·lustrat i co-educació.*

Keywords: *princesses, stereotypes, illustrated albums and coeducation.*

“Jo sóc allò que he llegit i allò que estic disposat a llegir. De la mateixa manera que n'hi ha que defensen que som allò que mengem, som més encara el que llegim.” Jaume Cabré.

Tal com indica Teresa Colomer (1999) la literatura infantil i juvenil sempre ha exercit una funció socialitzadora de les noves generacions. És a dir, que la literatura és una de les fonts de socialització que permet als nens i a les nenes descobrir i interpretar el món, com també els ajuda a integrar-se en la comunitat social de la qual formen part. El fet que els llibres tinguin tanta importància en la formació dels individus, ja des de la infància, a vegades pot implicar riscos, com ara el del sexisme, com bé afirma Hägglund (2012.)

De fet, al llarg de la història un dels discursos més socialitzadors que trobem és el de la transmissió cultural dels models sexuals. Cal recordar que la identitat femenina o masculina es conforma i que el gènere és la construcció psicosocial del sexe, com explica Sau (citada a Ros, 2013). Efectivament, fa ja un temps, que Simone de Beauvoir ens va ensenyar que la dona no neix, sinó que es fa. Així doncs, la construcció del gènere s'emmarca dins d'un procés social, polític, econòmic i cultural. La literatura infantil forma part de la cultura d'una societat, i per tant, contribueix en la construcció de les pautes de comportament de les persones i dels rols que acaben exercint socialment, en funció del seu gènere.

La literatura és una de les fonts de socialització que permet als nens i a les nenes descobrir i interpretar el món.

Formamos nuestra personalidad con el análisis de lo que les pasa a otros personajes, diferentes de nosotros, pero a la vez, tan iguales que nos sirven de punto de referencia. Para los niños, como para los adultos, cada nuevo libro, supone el análisis de una experiencia de vida. La identificación con los personajes nos hace sentir protagonistas mientras dura la lectura, somos héroes y heroínas, somos valientes y somos frágiles, reímos y lloramos, nos enfrentamos a nuestros miedos y tomamos decisiones. Cada personaje se configura como un modelo a imitar, o a criticar pero nunca deja indiferente a un buen lector. (Masats i Creus, 2006, citat a Ros, 2013, 335).

La força dels estereotips

Tanmateix, Turin (1995) afirma que els àlbums il·lustrats formen part de la màquina que ensenya als nens que tenen més valor i importància que les nenes, com també explica que els estereotips que presenten són devastadors per al sexe femení. Majoritàriament es presenten les dones o nenes com passives, netes i ordenades, tranquil·les, emotives, somiadors, amables, dòcils, frívols, coquetes, estúpides, capritxoses o ignorants. A més, el seu rol a la societat no té massa importància i estan limitades a determinades accions, que normalment tenen relació amb les labors domèstiques. Així doncs, veiem com els

estereotips són transmesos de forma recurrent a través de la literatura, i ajuden a conformar sers que responen a unes determinades expectatives socials. Fins i tot Landa (2011) s'atreveix a afirmar que l'estereotip no només és l'instrument del sexisme, sinó que és el major enemic de la bona literatura.

Els estereotips són transmesos de forma recurrent a través de la literatura, i ajuden a conformar sers que responen a unes determinades expectatives socials.

Veiem, doncs, que els estereotips tenen una força molt potent en la construcció de la identitat dels individus i en la definició del nostre paper a la societat. *«Desde hace siglos, somos bombardeadas con el mensaje “se casaron, fueron felices y comieron perdices”. Veinte años de feminismo en las venas no te protegen de tanta presión, películas, anuncios, libros y, sobre todo, de los cuentos que nos contaron de pequeñas y que siguen impunes en el mercado.»* (Lopez, 2009).

Tant trist, com cert

Estudis més recents continuen mostrant que la lluita per superar la barrera dels estereotips femenins a la literatura encara no està conquerida. Olid (2008) afirma el següent:

«Però a principis del segle XXI, quan podria semblar que les societats

occidentals han fet avenços en la igualtat entre sexes, no deixa de sorprendre el renaixement i la gran expansió a les llibreries més comercials d'unes col·leccions destinades específicament a les noies que suposen una fita de sexisme i superficialitat en el tractament de la identitat femenina.» (167)

Una recerca més recent d'aquesta mateixa autora continua deixant clar que la literatura infantil encara al segle XXI ofereix majoritàriament models tradicionals i estereotipats de la dona:

Tant trist com cert: fa trenta anys que els estudis diuen el mateix. La literatura infantil i juvenil continua oferint una imatge de les dones i les nenes que no té en compte els avenços que hem aconseguit en la lluita per la igualtat.(Olid, 2011).

Landa (2011) també ens confirma que el repte d'enderrocar els estereotips encara no està solucionat en l'àmbit literari. Malgrat els avenços respecte al paper de la dona, encara les manifestacions literàries infantils continuen ancorades en els estereotips.

Malgrat els avenços respecte al paper de la dona, encara les manifestacions literàries infantils continuen ancorades en els estereotips.

Abandonament de la batalla

Altres recerques, com la de Colomer i Olid (2009) ens plantegen que hi ha hagut un abandonament d'una batalla que un dia es va creure guanyada:

Hoy parece que la intención última de salvar la literatura infantil y juvenil de la “madrasta pedagógica” ha producido el efecto perverso de lanzarla en manos del mercado. Libre de filtros y en una nueva época de conservadurismo ideológico, éste ha impuesto los valores más tradicionales y consumistas. Una situación que afecta especialmente tanto a la propuesta de modelos femeninos en la novela juvenil que aspira a cierta calidad como al potente renacimiento de los libros para niñas. (5)

Naixement d'un nou sexisme

Convé destacar que també existeixen diferents autors que evidencien el naixement d'un nou sexisme que es basa en l'actual inversió dels estereotips. És a dir, aquells trets i qualitats que sovint associàvem al col·lectiu masculí, ara l'encarnen les dones. Per exemple, Olid (2011) ens parla sobre *l'efecte Thatcher* i *el contraefecte Barbie*, els quals demostren que continuem transmetent els mateixos valors de

desigualtat, però amb vestits diferents: *«tenim tot un conjunt de protagonistes femenines que, en realitat, són nens amb nom de nena».* (2011, 29)

Seguint aquesta mateixa línia, Cañamares (2004) ens explica que aquesta inversió dels estereotips està perjudicant el sexe masculí:

Si tradicionalmente se culpaba a la literatura infantil de mostrar a las niñas y mujeres como tímidas y inseguras y a los varones como dominantes y fuertes, en la actualidad, y basándonos en las obras analizadas, podemos afirmar que se ha producido un cambio de papeles, no un trato más digno para ambos sexos. (Cañamares, 2004, 167)

Les princeses: emblema dels estereotips femenins

Convé destacar que les princeses, són uns dels personatges que al llarg de la història de la literatura han representat habitualment aquests estereotips, però ahora és un dels personatges que més èxit té, i ha tingut, entre el públic infantil, majoritàriament femení. Quina nena no ha somiat mai que és una princesa guapa i coqueta que espera el seu príncep blau? Doncs segurament a moltes de nosaltres, en alguna etapa de la nostra vida, ens hauria agradat

“vivir felices y comer perdices ”, perquè com ja he explicat anteriorment, quan llegim, sovint ens identifiquem amb els personatges i els imitem. Però, per què és perillós i preocupant que les nenes es creguin literalment el que diuen els contes i vulguin actuar com unes autèntiques princeses? Doncs bé, és preocupant perquè a partir de l'imaginari col·lectiu els infants es fan unes determinades expectatives sobre el paper de la dona a la societat. I malauradament, com ja hem vist anteriorment, majoritàriament s'ofereixen models identitaris limitats, unidireccionals i redundants, com bé explica Figueres (2007, citat a Olid 2008, 173.). Tomé (2013) també assegura que la representació de les dones als contes ha fet molt mal l'autoestima, com també explica que les dones són peces de caça per alguns productors de pel·lícules, com Walt Disney, que afirmen que fer diners és el seu únic objectiu.

És perillós i preocupant que les nenes es creguin literalment el que diuen els contes i vulguin actuar com unes autèntiques princeses.

Una altra realitat és possible

Amb tot plegat, convé destacar que fa ja temps que Colomer (1999) va afirmar que en els darrers anys s'han publicat nombrosos llibres de princeses intrèpides, independents i valentes, que trenquen amb els estereotips sexuals. Però realment és certa aquesta afirmació? Per

resoldre l'estat de la qüestió s'inicia una cerca d'àlbums il·lustrats, tant en català, com en castellà, publicats al llarg dels últims deu anys, on les princeses no estereotipades siguin les protagonistes i el sexisme no estigui present, com també compleixin els criteris de qualitat literària bàsics.

Així doncs, el següent recull pretén ser una mostra de diferents àlbums il·lustrats on les protagonistes són princeses que ofereixen als infants models menys estereotipats i més rics i variats. Es tracta d'obrir la porta cap a una nova manera de veure el món, com també reflexionar i parlar sobre alguns temes, considerats moltes vegades tabú, però alhora molt presents a la societat. A més, els lectors podran trobar possibilitats d'identificació més positives a les que sovint acostumen a trobar en algunes sèries de televisió, pel·lícules o llibres, com ara les de les princeses Disney, que tant d'èxit tenen entre el públic infantil femení.

PER ALS INTRÈPIDS/ES

Fitxa tècnica

Títol: *La princesa rebel*

Autor: Ana Kemp

Il·lustrador: Sara Ogilvie

Traductor: Lluïsa Moreno Llorc

Any d'edició: 2013

Lloc de publicació: Barcelona

Editorial: Blume

Resum de l'argument

La princesa Elna fa anys i panys que espera el seu príncep blau, i per fi ha arribat el dia que la salva. Però, a partir d'aquí, la seva vida amb el príncep serà com s'esperava? Doncs no. La princesa Elna vol muntar a cavall i viure aventures, però el príncep no hi està d'acord. No obstant això, l'Elna és suficientment independent i rebel per fer el que li ve de gust, i amb l'ajuda del drac viurà grans aventures.

Història de dracs, prínceps i princeses amb un final alternatiu

Habitualment les històries de princeses finalitzen amb “se casaron, fueron felices, y comieron perdices” però que passa després del casament? Realment els espera a les princeses una vida d'amor apassionant per sempre? Doncs bé, aquest àlbum ens parla sobre la vida de la princesa Elna, mostrant-nos què passa després de les noces i buscant un final alternatiu que rebutja la felicitat eterna entre príncep i princesa. Tal com explica Olid (2010), en una societat que ens aboca a trobar la nostra mitja taronja cal alliberar les històries d'un final en parella, per tal de demostrar que podem ser éssers complets per nosaltres mateixos. A més, el fet que la història parli de dracs, princeses i prínceps, però des d'una nova

La princesa rebel ens ajuda a reflexionar sobre si realment les nenes necessitem un príncep blau per ser felices.

perspectiva, també és molt interessant en una societat com la nostra, on cada 23 d'abril remorem com Sant Jordi va salvar la princesa del drac. Davant

d'aquesta situació, *La princesa rebel* ens ajuda a reflexionar sobre si realment les nenes necessitem un príncep blau per ser felices.

Fugint dels convencionalismes

Així doncs, veiem que l'Elna és una princesa amb personalitat pròpia que fuig de qualsevol estereotip. L'Elna és valenta, intrèpida, inconformista, tossuda, trapella, intel·ligent i aventurera. De fet, el títol ja ens deixa entreveure que es tracta d'una princesa poc convencional. Convé destacar que al llarg de la història fa una evolució, ja que primerament veiem que desenvolupa el rol d'una princesa tradicional: esperar que el seu príncep blau la salvi. Però després es rebel·la contra ell, és ella mateixa i no deixa que ningú li esborri la seva identitat. La il·lustració final de l'àlbum també ens ajuda a entendre que l'Elna és una princesa gens convencional: porta un vestit curt i brut, unes bambes cridaneres, unes trenes curtes i despentinades i una espasa penjant de la cintura.

Un príncep com els de sempre

Respecte al paper del príncep, veiem que és molt estereotipat. Es tracta d'un príncep valent amb un punt d'egocentrisme que es dedica a matar dracs i que té una mentalitat molt masculista: «- No – va dir ell-. Has de fer el teu paper. O és que no t'ho explicat bé? Jo em poso l'armadura i surto a voltar, i tu et poses els vestits, queda clar?» (13).

PER ALS QUE S'HO QÜESTIONEN TOT.

Fitxa tècnica

Títol: *Olivia y las princesas*

Autor: Ian Falconer

Il·lustrador: Ian Falconer

Traductor: Clara Stern

Any d'edició: 2012

Lloc de publicació: Santiago de Chile

Editorial: Fondo de cultura económica de México.

Resum de l'argument

L'àlbum il·lustrat *Olivia y las princesas* forma part d'una col·lecció que ens presenta el personatge de l'Olivia, una porqueta valenta i amb capacitat de decisió. Aquí, l'Olivia es qüestiona per què totes les nenes volen ser princeses i pateix una crisi d'identitat perquè no vol ser com la resta.

Per què totes volen ser princeses?

En aquesta història no apareixen princeses ni prínceps, però és interessant posar-la a l'abast dels infants perquè ajuda a qüestionar-se per què tots volen ser iguals. L'Olivia, a través d'un procés de construcció de la pròpia identitat, es fa una pregunta que segurament la majoria de nosaltres ens hem fet algun cop: per què totes les nenes volen ser princeses?

Es tracta d'un àlbum il·lustrat que els infants han de poder conèixer perquè aporta llum i claror enfronts d'una societat on es pretén que tots siguem iguals i amb una política que potencia una educació que creï individus ingenus que no es qüestionen res ni reflexionen sobre el que passa.

Es tracta d'un àlbum il·lustrat que els infants han de poder conèixer perquè aporta llum i claror enfronts d'una societat on es pretén que tots siguem iguals.

A contracorrent

L'Olivia destaca perquè és un personatge femení amb una personalitat potent i un encant natural que atreu l'atenció dels infants. Parlem d'una porqueta valenta que busca anar més enllà de les aparences i que no es conforma a ser com la resta, sinó que va a la recerca de la seva pròpia identitat. Si ens fixem en diferents seqüències de l'àlbum, podem observar que ella

sempre va a contracorrent, no li agrada fer el que fan la resta de porquetes de la seva edat:

« -Ay, mami, ¿y de qué se disfrazaron las niñas en Halloween? – pregunta Olivia. - ¿De princesas? - ¡Sí! ¡De princesas! Yo me disfracé de jabalí... »

Així doncs, veiem que l'Olivia s'esforça per ser diferent i original. De fet, ella mateixa explica a l'obra que “Ahora busco un estilo más original, más moderno”.

A més, l'Olivia ofereix noves alternatives mostrant-nos que també existeixen altres tipus de princeses, algunes de les quals no coneixem profundament ni els adults ni els infants. No totes han de ser bledes, roses i passives. “¿Y por qué siempre princesas rosas? ¿Por qué no una princesa india, tailandesa, africana o china?”

PER ALS QUE NO ENCAIXEN

Fitxa tècnica

Títol: *Titiritesa*

Autor: *Xerardo Quintiá*

Il·lustrador: *Maurizio A. C. Quarello*

Traductor: *Dora Isabel Batalim*

Any d'edició: *2008*

Lloc de publicació: *Pontevedra*

Editorial: *OQO*

Resum de l'argument

Us imagineu una princesa enamorada d'una altra? És possible, i aquest àlbum il·lustrat ens ho mostra a través de la història de Titiritesa, una princesa que s'escapa del regne d'Anteayer per buscar la felicitat i perquè no es conforma amb la vida que la seva mare l'obliga a dur.

Amor sense prejudicis

Si parlem de Titiritesa no podem obviar parlar sobre valors com la tolerància o la igualtat. És una història on està present l'amor sense prejudicis i que exposa temes complexos per infants, moltes vegades considerats tabús per a aquesta franja d'edat, com és el cas de l'homosexualitat. Però, per què no mostrar als infants que l'amor també pot estar present entre dues persones del mateix sexe? Per què les princeses no es poden enamorar d'una altra dona? Es tracta d'una història plena d'encant i màgia en la qual aquest tema es tracta amb la naturalitat i sensibilitat necessària perquè puguin veure que l'homosexualitat no és res immoral ni fora de lloc. Aquest àlbum il·lustrat ens obre la mirada cap a històries més contextualitzades en la societat actual i s'ajusta més a la llibertat sexual per la qual des de fa temps es lluita socialment. Si volem eradicar l'homofòbia, des de la literatura infantil podem contribuir-hi, mostrant als infants històries com aquesta, que presenten personatges que són

feliços al costat d'una persona del seu mateix sexe.

Model transgressor

Si ens centrem en el personatge principal, podem dir que el paper que desenvolupa la princesa Titiritesa és interessant perquè conté una dosi de transgressió i inconformisme que és necessari en personatges femenins que tradicionalment han estat tractats d'una manera ben diferent. Titiritesa és una princesa valenta, que pren decisions per ella mateixa i no està disposada que ningú li digui com ha de viure, motiu pel qual fuig del castell. No parlem d'una princesa refinada, ni tampoc destacable per la seva bellesa i el seu cos esvelt, sinó que a Titiritesa el que més li agrada són els terrosos de sucre i empastifar-se en els bassals d'aigua i fang. Cal afegir que es tracta d'una princesa que no té pors, sinó més aviat el contrari, és valenta i decidida. De fet, és capaç de salvar Wendolina de les mans del monstre Zamposiete Deunbocado sense fer servir la violència, que és el que solen fer els prínceps. Titiritesa, en canvi, utilitza una altra estratègia més intel·ligent per resoldre el conflicte: ofereix al monstre ensenyar-li a tocar la guitarra i fer-li un jersei nou a canvi de la princesa Wendolina.

Aquest àlbum il·lustrat ens obre la mirada cap a històries més contextualitzades en la societat actual i s'ajusta més a la llibertat sexual per la qual des de fa temps es lluita socialment.

PER ALS QUI ELS AGRADA RIURE

Fitxa tècnica

Títol: Les princeses també es tiren pets

Autor: Ilan Brenman

Il·lustrador: Ionit Zilberman

Traductor: Tina Vallès

Any d'edició: 2011

Lloc de publicació: Barcelona

Editorial: animallibres

Resum de l'argument

A partir de la pregunta que es fa la Laura, *les princeses també es tiren pets?*, aquest àlbum il·lustrat ens fa descobrir a través de l'humor una cara desconeguda de les princeses dels contes clàssics, com la Blancaneus. Es tracta d'un secret que no coneix ningú, i és que les princeses, com tota persona humana, també tenen problemes gastrointestinals i flatulències. Parlem d'una adaptació d'algunes de les escenes més conegudes dels contes de princeses clàssiques.

Noves mirades més divertides i properes a la realitat

Aquest àlbum ens ofereix una mirada diferent de les princeses, trencant, a través del sentit de l'humor, alguns dels estereotips bàsics que s'han atorgat a aquests personatges al llarg de la història de la literatura: l'elegància i la refinació. A través d'aquest àlbum podem

conèixer una cara més humana de princeses com la Blancaneus o la Ventafores, trencant d'aquesta manera amb la idealització i la perfecció que han mostrat al llarg dels anys. Les princeses d'aquest àlbum fan

accions que no estem habituats a sentir que les corresponen: fan pets!!!! No només es tracta d'una acció graciosa, sinó que també cal destacar que socialment i tradicionalment, aquesta acció s'ha relacionat més amb personatges o persones del sexe masculí i no es troba tan correcte o moral que les dones ho facin. Per aquest motiu, descobrir que les princeses també tenen flatulències és un fet que fa riure molt, tant a nenes com a nens, però que alhora mostra una versió més propera a la realitat i humanitza aquests personatges. Així doncs, es tracta d'un relat divertit, trencador i gens convencional on els infants podran descobrir que les princeses no són tant perfectes ni fines i ideals com altres relats més tradicionals ens han mostrat. De fet, qualsevol persona, sigui dona o home, nen o nena, princesa o príncep, pateix flatulències i no per aquest motiu és millor o pitjor.

Reflexió final

Amb aquest petit recull hem vist que existeixen princeses que trenquen amb els estereotips

Una educació més justa, més enriquidora i més contextualitzada exigeix que en les biblioteques escolars trobem relats com aquests, on les nenes poden trobar referents menys estereotipats.

establerts. Princeses rebels, homosexuals, princeses que no volen ser-ho i princeses que

fan pets. Princeses que no tenen per què ser roses, ni esperar prínceps blaus. Princeses amb tatuatges que canvien els tacons per les bambes. Una educació més justa, més enriquidora i més contextualitzada exigeix que en les biblioteques escolars trobem relats com aquests, on les nenes poden trobar referents menys estereotipats. Així doncs, el criteri de la coeducació ha d'estar present també a l'hora d'escollir el material literari que es posa a l'abast dels infants. Però realment trobem a les escoles àlbums il·lustrats que hagin estat seleccionats tenint en compte el criteri del gènere?

Referències bibliogràfiques

Cañamares, C. (2004) Algunos roles sexistas en los álbumes ilustrados infantiles: ¿Nuevo sexismo? En Yubero, S.; Larrñaga, E.; Cerillo, P. (2004) *Valores y lectura. Estudios multidisciplinares*. Cuenca: Ediciones de la universidad de Castilla la Mancha.

Colomer, T. (1999) *Introducciones a la literatura infantil y juvenil*. Síntesis: Madrid.

Colomer, T. (2001) Llibres infantils a l'aula. En A. Teberosky (2001) *Proposta constructiva per aprendre a llegir i a escriure*. Barcelona: Vicens Vives.

Colomer, T. (2002) *Siete llaves para valorar las historias infantiles*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez.

Colomer, T. i Olid, I. (2009). Princesitas con tatuajes: las nuevas caras del sexismo en la ficción juvenil. *Textos*, 51.

Garcia, R. (2012,2013) El cuento infantil como herramienta socializadora de género. *Cuestiones pedagógicas*, 22, 329-350. Universidad de Sevilla.

Gil, M. (2011) L'àlbum il·lustrat: gaudi literari o recurs imprescindible per a l'aprenentatge lector? *Articles de Didàctica de la Llengua i la Literatura*, 55, 42-52.

Hägglund, H. (2012) *Los estereotipos en la literatura infantil. Un análisis de dos álbumes ilustrados españoles*. Universidad de Umea.

Landa, M. (2011) El enfado de las niñas. *Cuadernos de Literatura infantil y juvenil*, 240, 42-46.

Lopez, N. i Cameros, M. (2009) *La cenicienta que no quería comer perdices*. Barcelona: Editorial Planeta.

Olid, I. (2008) Entre nois i noies: la força dels estereotips. La nova «chick lit» per a adolescents. En Colomer, T.; Diaz, A.; Duran, C.; Manresa, M.; Margallo, A.; Silva, M., Olid, I. (2008) *Lectures adolescents*. Barcelona: Graó.

Olid, I (2011) *Les heroïnes contraataquen. Models literaris contra l'universal masculí a la literatura infantil i juvenil*. Lleida: Pagès editors

Tome, A. i Tonucci, F. (2013) *Amb ulls de nena*. Barcelona: Graó.

Turin, A. (1995) *Los cuentos siguen contando. Algunas reflexiones sobre los estereotipos*. Horas y hora la editorial: Madrid.